TEKST • PIETER J. LALLEMAN

KON MOZES AL SCHRIJVEN?

En waarom dat zo belangrijk is

Sinds het begin van de historische Bijbelkritiek twijfelt men aan de ouderdom en betrouwbaarheid van de Bijbel. Een van de pijlen richt zich op de schrijfkunst: kunnen de Bijbelboeken zo oud zijn als men altijd dacht? Mozes, die in de traditie de auteur van de eerste vijf Bijbelboeken is, kon vast nog niet schrijven! Maar… is dat zo? Hoe sterk staat die bewering?

Er was een tijd dat de mens nog niet schreef en las. In onze lage landen was dat zo tot aan het begin van de jaartelling. In het Nabije Oosten waren ze er vroeger bij; daar schreef en las men vele eeuwen eerder. Het schrift is er zelfs uitgevonden. De Bijbel heeft dan ook héle oude 'papieren'.

OUDSTE SCHRIFTTEKENS

Moderne uitvindingen staan meestal op naam van een bepaald persoon, maar van vroege uitvindingen, zoals het wiel, zijn de uitvinders doorgaans onbekend. Dat is ook het geval met het schrift. Wel is duidelijk dat de oudste schrifttekens ongeveer tegelijkertijd op verschillende plaatsen in het Nabije Oosten opduiken. Het lijkt er dan ook op dat allerlei volkeren daar ongeveer gelijktijdig zijn gaan schrijven. Dat gebeurde volgens de seculiere tijdrekening rond 3000 v.Chr. of zelfs een paar honderd jaar eerder, in de periode die wel de vroege bronstijd wordt genoemd.

Een van de steden waar de oudste schrifttekens zijn gevonden, is Uruk, dat in de Bijbel (Genesis 10:10) 'Erech' wordt genoemd. Dat was een grote stad in het zuiden van Mesopotamië, in het huidige Irak. Andere plaatsen waar zulke vondsten zijn gedaan – en die ook in de Bijbel worden genoemd – zijn Ninevé en Susa(n).

De eerste schrifttekens uit Egypte dateren volgens de seculiere tijdrekening ook van ongeveer 3000 v.Chr. Je vraagt je misschien af wie er het eerst konden lezen en schrijven: de mensen in Mesopotamië of de Egyptenaren? De deskundigen zeggen niet dat je voor een bepaald volk kunt kiezen. Ze denken dat het schrift ongeveer tegelijkertijd op meerdere plaatsen is bedacht.

EERST PLAATJES

De eerste schrijfactiviteiten leverden niet direct letters op zoals je die tegenwoordig kent. Het begon met plaatjes. Een versimpeld plaatje van een voet betekende bijvoorbeeld 'lopen' of 'staan', een gestileerde stierenkop verwees naar een os of een ezel, een korenaar betekende 'gerst'. Maar omdat men combinaties van naamwoorden en werkwoorden gebruikte, vaak ook aangevuld met getallen, kun je dit toch echte teksten noemen.

Al snel werden de tekens in Mesopotamië abstracter en ontstond het spijkerschrift (dat dus oorspronkelijk uit sterk gestileerde plaatjes bestaat). Op dat moment kun je duidelijk verschillende talen onderscheiden. In Egypte bleef men een soort plaatjes gebruiken, en daaruit ontwikkelden zich de hiërogliefen. In Mesopotamië ging het anders. Daar ging men in lettergrepen schrijven, totdat rond 1500 v.Chr. de letters werden uitgevonden en de eerste alfabetten ontstonden. Vrijwel alle andere alfabetten ter wereld zijn direct of indirect aan deze semitische talen ontleend.

KRITIEK OP BIJBELKRITIEK

Sommigen dateren het leven van Mozes in de vijftiende eeuw voor Christus, anderen in de dertiende eeuw. Voor welke eeuw je ook kiest, dat maakt in dit geval niet uit. Waar het om gaat is dat Mozes leefde in het tweede millennium voor Christus, terwijl de schrijfkunst volgens de seculiere tijdrekening al aan het einde van het vierde millennium was uitgevonden.
In het tweede millennium waren lezen en schrijven wijdverbreid in vrijwel alle culturen van het Nabije Oosten. Dit betekent natuurlijk niet dat iedereen kon lezen en schrijven, want dat bleef heel lang voorbehouden aan de bovenlaag van de bevolking. Maar Mozes was, net als Abraham voor hem, iemand uit deze bovenlaag.

- Abraham was dat waarschijnlijk door geboorte. Hij kwam uit een stad met een hoge beschaving: Ur in Mesopotamië.
- Mozes was als kind geadopteerd door een Egyptische prinses en groeide op aan het hof (Exodus 2:1-10). In het Nieuwe Testament zegt Stefanus dat Mozes door zijn opvoeding de wijsheid van de Egyptenaren had leren kennen (Handelingen 7:22), en daarbij hoorde zeker de relatief eenvoudige kunst van het lezen en schrijven. Als er dus iemand van de Israëlieten kon lezen en schrijven, dan was het Mozes wel!

Er is dan ook geen enkele historische reden om te betwijfelen dat delen van de Bijbel in de tijd van Mozes (of zelfs al eerder) zijn ontstaan.

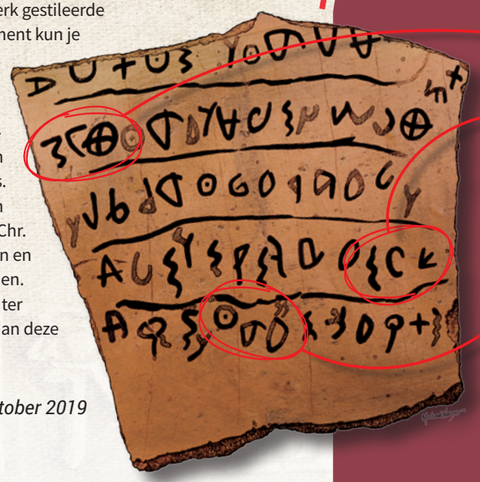

PROBLEEM...

Toch is er wel een probleem. De oudste geschreven documenten die in Israël zijn gevonden, dateren pas uit de tiende eeuw voor Christus. Dat is de tijd van de koningen David en Salomo. Veel van deze teksten zijn pas vrij recent gevonden (zie kader) en zijn behoorlijk primitief. Zo lijkt het in de oudste ervan nog niet duidelijk te zijn of men van rechts naar links, of van links naar rechts zal gaan schrijven. Ook is er in die tijd nog weinig verschil te zien tussen de Hebreeuwse taal en verwante talen als het Aramees en Fenicisch. Anderzijds is het aantal teksten uit deze periode al wel vrij groot, wat aangeeft dat de schrijfkunst redelijk wijdverbreid was.
Het lijkt erop dat het schrijven van Hebreeuws pas in de tiende eeuw voor Christus begon. Wat dat betekent voor de opbouw van de Bijbel? Zolang er geen oudere teksten worden gevonden, moet de conclusie zijn dat delen van het Oude Testament, die dateren van vóór de tiende eeuw, in een andere taal werden geschreven en later naar het Hebreeuws zijn overgezet. Misschien gebruikte Mozes dus wel hiërogliefen. **w**

OUDSTE GESCHREVEN TEKSTEN DIE IN ISRAËL ZIJN GEVONDEN

Er wordt al zo'n 150 jaar in Israël gegraven, maar twee van de oudste teksten zijn pas in de huidige eeuw gevonden.

- De eerste komt uit Khirbet Qeiyafa, een ruïne ten westen van Jeruzalem. Hier vond Yosef Garfinkel in 2008 een potscherf (ostracon) met daarop vijf rijen met letters (regels), die hij dateert rond het jaar 1000 v.Chr. (links). De tekst is slecht leesbaar, maar de woorden 'koning', 'dienaar' en 'rechter' zijn te herkennen.
- De tweede werd in 2012 op de tempelberg in Jeruzalem gevonden door een Israëlische archeologe: Eilat Mazar, de vrouw die meent dat zij het paleis van koning David ook heeft ontdekt. Mazar vond een potscherf (onder) waarop slechts vijf grote letters staan; de taal kan Hebreeuws zijn, maar ook Aramees of Fenicisch. Hieruit blijkt dat er in de tijd van David en Salomo waarschijnlijk veel is geschreven in Israël; uit de periode daarvoor is tot op heden geen materiaal gevonden.

